DUVAR KİTABEVİ
ISBN: 978-625-7502-80-1

insac

SOCIAL AND EDUCATION SCIENCES

Yazarlar
Chapter 1 : Hidayet Güneş,
Chapter 2 : Gizem Emine Deniz, Meral Elçi, Gülay Murat Eminoğlu,
Chapter 3 : Rabia Vezne, İmren Akmaz Genç,
Chapter 4 : Aylin Alkaya,
Chapter 5 : İsmail Bülent Gürbüz,
Chapter 6 : Nihan Senbursa,
Chapter 7 : Gökçen Kara,
Chapter 8 : Nevzat Ünalan,
Chapter 9 : Nuri Avşarlıgil,
Chapter 10: Hasan Er, Seval Yinilmez Akagündüz,
Chapter 11: İsmail Güneş,
Chapter 12: Kaan Koçali,
Chapter 13: Kübra Bağcı,
Chapter 14: Kübra Bağcı,
Chapter 15: Mehmet Aydıner,
Chapter 16: Mehmet Önal,
Chapter 17: Miray Özözen Danacı,
Chapter 18: Miray Özözen Danacı,
Chapter 19: Nagihan Oğuz Duran, Selin Uygun,
Chapter 20: Filiz Angay Kutluk, Adnan Dönmez, Seçkin Gönen,
Chapter 21: Serap Sarıbaş,
Chapter 22: Tuba Aydın Güngör,
Chapter 23: Kadriye Özyazıcı, Zekeriya Arslan,
Chapter 24: Zeki Ersin,
Chapter 25: İsmail Kılıç,
Chapter 26: Mehmet Önal,
Chapter 27: Merve Başkutlu,
Chapter 28: İsmail Güneş, Melek Adoğan Gedik,
Chapter 29: Gökhan Kızılışıkoğlu, Ayfer Alper,
Chapter 30: Hande Gülnihal Gümüş,
Chapter 31: Merve Çakıcı, Ali Şükrü Özbay,
Chapter 32: Ayten Pınar Bal, Rabia Betül Köse,
Chapter 33: Ebru Uyar, M. Tahsin Şahin,
Chapter 34: Barış Kantoğlu, Rabia Işık,
Chapter 35: Nazım Aksoy, Mehmet Sürücü,
Chapter 36: Serkan Çil, Murat Çalışoğlu,
Chapter 37: Sibel Akten,
Chapter 38: Sinem Dedeoğlu Özkan, Buket Kösa,
Chapter 39: Sultan Çıkrık,
Chapter 40: Mesut Koç,
Chapter 41: Süleyman Gün,
Chapter 42: Süleyman Gün,
Chapter 43: Eda Pınar Tüccaroğlu, Yeter Şimşekli,
Chapter 44: Deniz Kozanoğlu,
Chapter 45: Mehtap Öksüz, Mehmet Öksüz,
Chapter 46: Mehmet Nuri Çınarcı,
Chapter 47: Ulaş Ünlü,
Chapter 48: Metin Açıkyıldız, Merve Deveci Bozkurt, İlknur Yıldırım, Sibel Karakuyu Kalem

Editörler
Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç
Dr. Öğr Üyesi. Betül Serbest Yılmaz

INSAC Social and Education Sciences

Editörler
Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç
Dr. Öğr Üyesi. Betül Serbest Yılmaz

INSAC Social and Education Sciences

Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç
Dr. Öğr Üyesi. Betül Serbest Yılmaz

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek
Kapak ve Sayfa Tasarımı: Duvar Design
Baskı: Aralık 2021
Yayıncı Sertifika No: 49837
ISBN: 978-625-7502-80-1

© Duvar Yayınları
853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir
Tel: 0 232 484 88 68

www.duvaryayinlari.com
duvarkitabevi@gmail.com

Baskı ve Cilt: REPRO BİR
Repro Bir Mat Kağ. Rek. Tas. Tic. Ltd. Şti.
İvogsan 1518. Sokak 2/30 Mat-Sit iş Merkezi Ostim
Yenimahalle/Ankara
Sertifika No: 47381

INSAC Social and Education Sciences

Editörler
Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç
Dr. Öğr Üyesi. Betül Serbest Yılmaz

Yazarlar

Chapter 1: Hidayet Güneş,
Chapter 2: Gizem Emine Deniz, Meral Elçi, Gülay Murat Eminoğlu,
Chapter 3: Rabia Vezne, İmren Akmaz Genç,
Chapter 4: Aylin Alkaya,
Chapter 5: İsmail Bülent Gürbüz,
Chapter 6: Nihan Senbursa,
Chapter 7: Gökçen Kara,
Chapter 8: Nevzat Ünalan,
Chapter 9: Nuri Avşarlıgil,
Chapter 10: Hasan Er, Seval Yinilmez Akagündüz,
Chapter 11: İsmail Güneş,
Chapter 12: Kaan Koçali,
Chapter 13: Kübra Bağcı,
Chapter 14: Kübra Bağcı,
Chapter 15: Mehmet Aydıner,
Chapter 16: Mehmet Önal,
Chapter 17: Miray Özözen Danacı,
Chapter 18: Miray Özözen Danacı,
Chapter 19: Nagihan Oğuz Duran, Selin Uygun,
Chapter 20: Filiz Angay Kutluk, Adnan Dönmez, Seçkin Gönen,
Chapter 21: Serap Sarıbaş,
Chapter 22: Tuba Aydın Güngör,
Chapter 23: Kadriye Özyazıcı, Zekeriya Arslan,
Chapter 24: Zeki Ersin,
Chapter 25: İsmail Kılıç,
Chapter 26: Mehmet Önal,
Chapter 27: Merve Başkutlu,
Chapter 28: İsmail Güneş, Melek Adoğan Gedik,
Chapter 29: Gökhan Kızılışıkoğlu, Ayfer Alper,
Chapter 30: Hande Gülnihal Gümüş,
Chapter 31: Merve Çakıcı, Ali Şükrü Özbay,
Chapter 32: Ayten Pınar Bal, Rabia Betül Köse,
Chapter 33: Ebru Uyar, M. Tahsin Şahin,
Chapter 34: Barış Kantoğlu, Rabia Işık,
Chapter 35: Nazım Aksoy, Mehmet Sürücü,
Chapter 36: Serkan Çil, Murat Çalışoğlu,
Chapter 37: Sibel Akten,
Chapter 38: Sinem Dedeoğlu Özkan, Buket Kösa,
Chapter 39: Sultan Çıkrık,
Chapter 40: Mesut Koç,
Chapter 41: Süleyman Gün,
Chapter 42: Süleyman Gün,
Chapter 43: Eda Pınar Tüccaroğlu, Yeter Şimşekli,
Chapter 44: Deniz Kozanoğlu,
Chapter 45: Mehtap Öksüz, Mehmet Öksüz,
Chapter 46: Mehmet Nuri Çınarcı,
Chapter 47: Ulaş Ünlü,
Chapter 48: Metin Açıkyıldız, Merve Deveci Bozkurt, İlknur Yıldırım, Sibel Karakuyu Kalem

İletişim ve Çalışma Gönderim e-mail adresi:
insackongre@gmail.com

Editörün Notu

Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluğu yazarlara aittir.

6.1. Ways to Practice English Language 478
7. Tips for Speaking English Fluently 479
7.1. Fluent English Speaking Techniques 479
8. References 481
Chapter 28 483
Bütçe Hakkının Avrupa, ABD ve Osmanlı'da Gelişimi 483
(İsmail Güneş, Melek Adoğan Gedik) 483
1. Giriş 485
2. Bütçe ve Bütçe Hakkı Kavramı 485
3. İngiltere'de Bütçe Hakkının Gelişimi 488
4. Fransa'da Bütçe Hakkının Gelişimi 489
5. Almanya'da Bütçe Hakkının Gelişimi 491
6. ABD'de Bütçe Hakkı'nın Gelişimi 492
7.Osmanlı Devletinde Bütçe ve Hazine Sistemi 493
8. Osmanlı'da Bütçe Hakkının Evreleri ve Gelişimi 496
8.1. Klasik Dönem Osmanlı Maliyesi-Bütçe 496
8.2. Çoklu Hazine ve Bütçe Sistemi 498
8.3. Tanzimat Sonrası Dönem ve Çağdaş Bütçeye Geçiş 500
9. Kaynakça 503
Chapter 29 509
Oyun videolarının Ortaöğretim Öğrencilerinin Şiddete Yönelik Davranışlarına Etkileri 509
(Gökhan Kızılışıkoğlu, Ayfer Alper) 509
1. Giriş 511
1.1. Araştırmanın amacı 512
2. Yöntem 512
2.1. Araştırma modeli 512
2.2. Evren ve örneklem 513
2.3. Veri toplama araçları 513
3. Bulgular 514
3.1. Araştırmaya ilişkin nitel bulgular 515

Bütçe Hakkının Avrupa, ABD ve Osmanlı'da Gelişimi

İsmail Güneş[1], Melek Adoğan Gedik[2]
[1]*Çukurova Üniversitesi,*
E-mail: ismailgunes@cu.edu.tr
[2]*Çukurova Üniversitesi,*
E-mail: makdogan@cu.edu.tr

1. Giriş

İktisadi performansındaki dönüşümün takip edilmesinde bütçeler önemli bir rol oynamaktadırlar. Çağdaş ulus devletlerinin oluşumuyla birlikte, bütçe hakkı kavramı ulusal kaynakların en etkin şekilde kullanılması yönünde en temel araç olma özelliğine sahip olmuştur. Böylece günümüz bütçeleri üstlendikleri rollerin ötesinde sorumluluklara sahip olmuşlardır. Çağdaş parlamenter sistemlerde yasama organından yetki alan yürütme organı bütçe aracılığıyla kamu harcamalarının yapılması, harcamaların finansmanı ve kamu gelirlerinin toplanması işlevini üstlenmektedir.

Başta İslam Dünyası olmak üzere birçok Türk Devletiyle iletişim halinde olan Osmanlı İmparatorluğu yüzyıllar boyunca çok geniş topraklar üzerinde hükümranlığını sürdürmüştür. İmparatorluk sınırlarının Avrupa'ya doğru genişlemesiyle birlikte Batılı yönetim anlayışının etkileri söz konusu olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunda uygulanan bütçelerin batılı ve çağdaş parlamenter sistemlerde uygulanan bütçelerden farklı özelliklere sahip olduğu gözlenmektedir. Osmanlı İmparatorluğu bütçe kayıtları merkezi hazineye ait gelir ve giderleri en detaylı şekilde yansıtma özelliğe sahip sahiptir.

Yönetenlerin yetkilerinin tarihte ilk kez sınırlandırıldığı Magna Carta ile birlikte bütçe hakkının doğduğu kabul edilmektedir. Bütçe hakkı tarihi süreç içerisinde gelişerek bugünkü modern haline kavuşmuştur. Çalışmamız bu süreç içerisinde bütçe hakkının doğuşu ve gelişimini Türkiye özelinde incelemeyi amaçlamaktadır. Devletlerin üstlenmiş oldukları sorumlulukları yerine getirmekte önemli bir rol oynayan bütçenin, Osmanlı İmparatorluğundan günümüz Türkiye'sine kadar gelinen süreçte ekonomideki işlevi değerlendirilerek, gelinen noktada bütçe hakkının kullanımı ve gelişimi Dünyada bütçe hakkı uygulamasında öncü niteliklere sahip ülkelerle karşılaştırmalarda bulunularak analiz edilmeye çalışılacaktır.

2. Bütçe ve Bütçe Hakkı Kavramı

Bütçe kavramının kökeni araştırıldığın da latince "bulga" kelimesinden geldiği gözlenmektedir. Bütçe tarihi olarak İngiltere'de başladığı için

İngilizce'de "Budget" yazılıp "Bodcet" olarak telaffuz edilen çanta, torba manasındaki kelime, eski Fransızcada yine aynı manada " Bouge" ya da " Bougette" olarak yer alan "hücre", "oda" " dağarcık" , "çanta", "çekmece" anlamına gelmektedir. "Almanca'da ise "Budget" veya " Der Haushaltplan" şeklinde ifade edilmektedir. Anlam itibariyle para kesesi, küçük deri çanta anlamına gelmekle birlikte, günümüzdeki manasıyla devletin gelir ve giderlerinin yer aldığı belge ve cetvelleri ifade eden bütçe ilk kez 17. Yüzyılda İngiltere'de kullanılmaya başlanmıştır. Maliye alanında ve mali mevzuatta bugünkü anlamıyla kullanılması 18. yy sonları 19. yy başlarında denk gelmektedir. Fransa'da uzun süre bütçe yerine "etat", "livre", Osmanlı'da da "muvazene defteri", "muvazene-i maliye ve muvazene-i umumiye" olarak tanımlanmıştır. Osmanlı'da ilk kez bugünkü haliyle 1855 tarihinde dilimize "bütçe" kelimesi yerleşmiştir (Gürsoy, 1980:1, Sayar,1970:2,Aksoy, 1993:4 Ataç:5- 6, Tüğen,2006,1, Uluatam, 2001:113,Aktaran, Canbay ve Gerger,2012:160, Çataloluk,2008,83, Bağlı,2012:42).

Türkçe literatürde bütçenin tanımına ilişkin farklı tanımlamalardan yola çıkarak, bütçe, "devletin ya da diğer kamu tüzel kişilerinin gelecek dönem veya belirli bir döneme ait gelir ve giderlerini ön gören ve bu gelir ve giderlerin yapılmasına ve uygulanmasına izin veren bir hukuki ve yasama tasarrufu; devletin kaynakları ve olanakları ile ihtiyaçlarını karşılaştırdığı ve bunlara akılcı ölçülerle öncelikler ve büyüklükler saptadığı bir mali belge, kamu ihtiyaçlarının belirlenmesine, bu ihtiyaçların yerine getirilmesinde kamu fonlarının rasyonel bir şekilde kullanılmasına, yönetim fonksiyonlarının etkin şekilde uygulanmasına ve kamu yönetiminde verimlilik ve etkinlik sağlanmasına imkân veren bir yönetim aracı; kamu hizmetlerinin üretimi için gerekli nakit akışını sağlayan anayasal yetkilendirme belgesi, hükümetin bürokrasiden yapmasını istediği kamu hizmetlerinin sipariş listesi; toplumsal karar alma sürecin ile vergi yükünün belirlenmesine aracılık eden bir kurum; kamu kesiminin gelecek bir dönem için kaynak harcama dengesini gösteren ve parlamenter demokrasilerde yasama organının yürütme organına kamu harcaması yapma ve kamu gelirlerini toplama konusunda verdiği yetkiyi gösteren belge" olarak tanımlanabilir (Fevzioğlu, 1984:14, Sayar,1970:7 MB,1969:39, Gürsoy, 1980:5-6, Dicle,1973:25-26, Bulutoğlu, 2004:11,Aktaran Bağlı 2012: 44).

Demokratik kazanımlara ilişkin tarihi süreçte verilen mücadeleler değerlendirildiğinde mutlak güç sahibi iktidarın keyfi vergi toplamasına karşı halkın mücadelesi önemli bir adım olarak görülmektedir. Halk temsilcilerinin mecliste vergilendirme alanında düzenlemeler yapmasıyla birlikte başlayan demokratikleşme yolunda kamu gelir ve gider dengesinin belirlenmesinde halkında söz sahibi olması gerektiği anlamına gelen "bütçe hakkı" kavramı doğmuştur.

Vergileme hakkı, ağır vergilere karşı oluşan tepkiler ve ardından çıkan isyanlar nedeniyle vergilerin parlamento tarafından onanma hakkı elde edilerek sağlanmıştır. 1215 yılında Büyük Özgürlükler Sözleşmesi (Magna Carta) ile İngiltere'de Avam Kamarası (Common Council) olarak anılan genel meclisin onayı alınmadan vergi alınamamaya başlanmıştır. Magna Carta kralın mutlak iktidarının vergilendirme yetkisini sınırlayan, başta İngiltere olmak üzere Batıda bütçe hakkının aşamalarından biri olan vergileme hakkının sınırlandırılmasına ilişkin ilk yazılı belge olması itibariyle büyük öneme sahiptir.1627 yılında Haklar Dileçesi (Pettition of Rights) ve 1688 Devriminden sonra kabul edilen Haklar Yasası ((Bill of Rights) ile birlikte 17. Yüzyılda vergileme hakkının kesin olarak kazanılmasına ilişkin iki önemli aşama kaydedilmiştir. Bütçe hakkı 1789 devrimiyle İngiltere'den sonra Fransa'da, daha sonra tüm batılı ve batının dışında kalan toplumlarda da kabul edilerek mevzuat ve uygulamalarında yer almıştır. Bütçe ilkelerinin gelişmesi ile birlikte tüm dünyada evrensel bir hal alması 19.yy ve 20. yy. da mümkün olmuştur(Narter, 2012,37, Konukman, 2015:25, Başoğlu ,2014:33).

İktidarın mali yetkisinin halk tarafından sınırlandırılması gayreti olan Bütçe Hakkının tanımlanmasına ilişkin literartürde (Eğilmez, 2016, Yılmaz ve Biçer, 2010,Mutluer vd.2005, Pehlivan,2015)farklı tanımlamalar söz konusu olmakla birlikte, en yalın haliyle devlet adına toplanan gelirlerin hangi kamu hizmetlerine ne ölçüde ayrılacağının tespit edilme yetkisinin milletçe belirlenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.

Çataloluk (2008), Yılmaz ve Biçer (2010) , Dileyici ve Özkıvrak (2010), Narter (2012), Bağlı (2012) , Çiçek ve Dikmen (2012),Konukman (2015), Demir ve Geyik (2018)'in çalışmaları bütçe hakkı ve tarihsel gelişimine ilişkin literatürde yer alan çalışmalardır. Bütçe hakkı vergi alma hakkı, harcama yapma hakkı ve yıllık bütçeyi onaylama hakkı aşamalarından oluşturmaktadır

Toplumsal ihtiyaçların giderilmesinde kamu hizmetinin sunulması, kamu hizmeti sunarken finansmanının gerçekleştirilmesi için toplanacak kamu gelirlerinin çeşidi, karar yetkisini kimin, nasıl ve ne zaman kullanacağı bütçe hakkının unsurlarını oluşturmaktadır (Bağlı, 2012: 47-48).Bu unsurların bir arada uygulanabilmesi yıllık bütçe yasasıyla mümkün olabilmekte, bütçenin soyut bir hak olmaktan çıkıp bütçenin yasallaşması ilkesini sağlamaktadır. Bu yasa aracılığıyla, hükümet gelir toplama ve giderlere ödeme yapabilme hakkında parlamento tarafından yetkili kılınır. Bütçenin yasal bir niteliğe kavuşması ile birlikte alınan izin ve yetkinin bütçe yasasına uygun olup olmadığının izlenmesi ve sonuçlarının denetlenmesi gerekmektedir. Bu özelliği itibariye bütçe hakkı, bütçenin onaylanması, uygulamasının izlenmesi ve uygulama sonuçlarının denetlenmesini bu nedenle birer kanun olarak parlamentolar tarafından onaylanmalıdır. Bütçe hakkı yetkisini halktan

alan parlamento, hükümetleri bütçe yapmakla görevlendirmekte, hükümetler bütçeyi hazırlayarak parlamentodan izin ve onay istemekte ve dönem sonunda bütçe gerçekleşmeleri parlamentonun denetimine tabi tutularak bütçe hakkı süreci işlemektedir (Konukman,2015,26).

3. İngiltere'de Bütçe Hakkının Gelişimi

Binli yıllarda İngiltere'de hukukun örf ve adetlerden kaynaklandığı düşüncesiyle Kral hukukun kaynağı görülmezdi. Kralın kural koyabilmesi için bilge kişilerden oluşan Witenagemot adlı meclisten izin alması gerekmekteydi. 1066 yılında Normanların İngiltereyi işgal ederek Anglo-Sakson örf ve adetlerine saygı göstererk meclisin varlığını korudu. Normanlar zamanında "Witenagemo" meclisi feodal beyler, asilzadeler ve din adamlarından oluşmaktaydı. Magnum Concilium (Büyük Şura) adı verilen bu meclis önemli konular olduğunda bir danışma ve tartışma meclisi olarak görev yapmaktaydı (Gözler, 2009 :367).

"Magna Carta" ifadesi "Anayasa" ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Kral John ve İngiliz aristokrasisi arasındaki radikal güç savaşının Ortaçağ Avrupa'sı için devrim niteliğinde sonuçlar doğuracağı ve insanlık tarihini derinden etkileyeceğini tahmin etmek güçtü. Magna Carta ile ilk kez hükümdarın yetkilerinin sınırlandırılması, devlet harcamaları üzerinde parlamento kontrolü ilkesinin benimsenmesi iktidar kavramını kökten değiştirerek Kralların dilediğince bağımsız şekilde harcama yapılmasının önüne geçilmiştir. Böylelikle İngiltere'den başlayarak mutlak monarşi ilkesinden uzaklaşmaya ve yürütme gücünün kendisinden başka bir organa karşı sorumlu olduğu bir sisteme doğru hareket edilmeye başlanmıştır (Toro,2014).

Modern demokrasinin gelişiminde en önemli yasal belgelerden biri olarak kabul edilen Magna Carta, demokrasi ve özgürlüğü hakim kılma mücadelesinde çok önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Magna Carta libertatumda yer alan birçok hüküm arasında mali bakımdan bizi ilgilendiren hüküm fermanın 12 maddesinde yer almaktadır. 12. Maddeye göre üç geleneksel vergi (senyörün kızının evlenmesi, oğlunun silah kuşanması ve tutsak düştüğünde ödenen fidye) hariç kral, Magnum Concilium'un onayı olmadan vergi ve bağış toplama hakkına sahip değildir. 12. Madde aracılığıyla Kral, "vergiye rıza (consent to taxation)" veya "temsilsiz vergi olmaz (no taxation without representation)" ilkesini onaylamış olacaktır. İlk kez 1230 yılında danışma organı olarak kullanılan Magnum Concilium yerine "parlâmento (*parliament*)" sözü kullanılmıştır.(Gözler, 2009:368). Bu meclisin günümüz İngiliz Parlamentosu'nun da temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz. 1295'e gelindiğinde ise Kral I. Edward işlevleri artırılmış daha modern bir parlamento oluşturmuştur. Bugün de devam eden ikili meclis yapısı 1341

yılında Lordlar ve Avam kamarası şeklinde oluşturulmuştur (Durgun, 2012:17-19). İkili parlamento yapısında sınıf ve grupların etkinlik alanları da farklılık göstermiştir. Lordlar kamarasında soylular, din adamları daha etkin rol alırken Avam Kamarasında ise yerel esnaf sınıfı, burjuvalar daha çok söz sahibi olmuştur (Tanilli, 2008:100).

I. Charles döneminde parlamento onayı olmaksızın vergileme ve sebepsiz tutuklamaları kınayan 1628 tarihli "Petition of Rights" (Haklar Dilekçesi), 1679'da tutukluların mahkemede yargılanmasını öngören "Habeas Corpus Act", 1689'da vergiler konulmadan önce parlamento üyelerine konuşma hakkı veren ve parlamentonun iznini alınması gerektiğini öngören "Bill of Rights" (İnsan Hakları Yasası), 1701'de İngiltere'de anayasal monarşinin kurulmasını sağlayan "Act of Settlement" İngiltere'de Magna Carta'dan sonra halkın hak ve hürriyetlerini koruma altına alan ve hükümet ve kraliyetin yetkilerini sınırlayan kanunlar arasında yer almaktadır.

İnsan haklarının gelişiminde Magna Carta'dan sonraki dönüm noktası 1628'de İngiliz Parlamentosu tarafından hazırlanan ve bir sivil özgürlük beyanı olarak Kral I.Charles'a gönderilen Haklar Dilekçesi kabul edilebilir. Haklar dilekçesinin getirmiş olduğu düzenleme ile kral parlamentonun onayı olmaksızın vergi tarh edemeyecek, borçlanmaya gidemeyecek hatta bağış, hibe, ihtiyari yardımlar kabul edemeyecektir. Böylelikle, vergileme konusunda parlamentonun üstünlüğü kesin şekilde kabul edilmiş ve kralın serbestliği büyük ölçüde kısıtlanmıştır.(Goldman, 2018:2, Carpenter, 2018:20,Aktan, Dileyici, Saraç 2002,259,Aktaran, Giray, 2015,54, Doğan ve Şentürk,2017:366)

Bill of Rights (İnsan Hakları Yasası) Kral II.Charles'ın iktidara geldiğinde parlamentonun denetime karşı çıkan ayaklanma neticesine oluşmuştur. Bill of Right (İnsan Hakları Yasası) tarihte bütçe hakkının gelişimi ile ilgili ikinci en önemli adımdır. Böylelikle devlet ve kral hazinesi ayrılmış, kamu ve saray masrafları ayrı ayrı tutulmaya başlamış, bütçe hakkı tamamen halk temsilcilerine yani parlamentoya devredilmiştir. Halk temsilcilerinin izin ve onayı olmaksızın herhangi bir vergi konulamaz, kamu harcaması yapılmaz ve halk temsilcileri her yıl belli zamanlarda kral tarafından toplantıya çağrılması ilkeleri kabul edilerek bütün hakkı tamamen parlamentoya verildi (Gürsoy,1980: 59, Sayar,1970,s.21, Aktaran, Vural ve Rakıcı,2016:135, Foster,1974:24).

4. Fransa'da Bütçe Hakkının Gelişimi

Fransa'da bütçe hakkının gelişimi İngiltere'de ki gelişimden yaklaşık bir asır sonra gerçekleşebilmiştir. Diğer batılı ülkelerde olduğu gibi Ortaçağ boyunca Fransa'da da kralın şahsi gelirleri ile yetinmesi ancak savaş gibi olağanüstü dönemlerde vergilemeye gitmesi önem arz etmekteydi. Vergi alınabilmesi için derebeylerinin, senyörlerin ve yarı bağımsız şehirlerin onayı

gerekmekteydi. Fransa'da kralın genel bir vergi koyabilmesi için "Etat Gènèraux"– halk meclislerinin onayına başvurması gerektiği ilkesi ilk kez 14.y.y. kabul ederek bu ilkenin 15.y.y.da iyice yerleşmesi sağlanmıştır. Ancak 16.y.y.'a gelindiğinde kralın böyle bir izne ve onaya ihtiyaç duyma ilkesi ortadan kalkararak, kral herhangi bir kuruma başvurmaksızın vergi toplayabiliyordu. Kral'ın bu uygulaması, halkta daha önce vergiler konusunda yerleşmiş olan halkın rızasının alınmasının gerekliliği anlayışını her zaman hakim olan düşünce niteliğini taşımamaktadır (Fevzioğlu,1969, Aktaran, Vural ve Rakıcı,2016:137, Çataloluk,2008: 86). Fransa tarihinde 1314 ile 1614 arasında geçen üç asırlık zaman genel meclisler dönemi olarak anılmaktadır. Bu tarihten sonra 1789 Büyük İhtilaline kadar geçen 175 yıllık zaman içinde her ne kadar düzensiz aralıklarla bazı meclisler toplanmışsa da bunların halkı temsil eden genel meclis olmadıkları tespit edilmiş ve Fransız tarihinde parlamentosuz dönem olarak anılmaktadır (Sayar,1974, Aktaran, Vural ve Rakıcı, 2016:138).

Fransız halkı 1789 öncesi "soylular ", "din adamları" ve "halk" olmak üzere üç düzen ya da sınıf denilen bölümden oluşmaktadır. Yüksek memuriyetlerde görev yapanlar ve ordudaki yüksek rütbeli asiller devlete vergi ödemedikleri gibi köylünün ektiği topraklara sahiptiler ve köylü topraktan yeterince faydalanamazdı. Bir diğer ayrıcalıklı sınıf da din adamlarıydı. Tüm vergileri ödemekle yükümlü halk sınıfı ise bankacılar, tüccarlar, sanayiciler, memurlar, doktorlar, aydınlar ve köylülerden oluşmaktaydı. Dönemin ünlü düşünürlerin (J.J. Rousseaux, Motesquie vb.) etkisinde gelişen eşitlik ve özgürlük düşünceleri Fransa'da bir ihtilale neden olmuştur (Canbay, 2009:38, Giray, 2015:59). 1789 Fransız İhtilalinden sonra ilan edilen Fransız İnsan Hakları Bildirgesinde vergi koyma hakkının sadece Millet Meclisine ait olduğu ifade edilmiştir. Bildirinin 13. Ve 14. maddeleri vergilemede genellik, eşitlik, belirlilik ve kanuniliği içermektedir. Ticaretin gelişimini engelleyen feodal düzenden kalma ve eyaletler arası tüm vergi, resim ve harç gibi yükümlülükler bütçe hakkının elde edilmesi ve 31/10/1790 kararnamesiyle kaldırılmıştır. Böylece, burjuvazi, sanayici ve tüccarlar yararına önemli değişiklikler söz konusu olmuştur. İngiltere'de ki gelişime paralel şekilde düzenlemeler devlet gelirleriyle sınırlı tutulmamış , harcamalara ilişkin parlamento denetimi Napolyon'dan sonra "Yenilenme Dönemi"nde sağlanabilmiştir (Canbay, 2009:48-49, Giray,2015:60)

Bütçe hakkı çağdaş maliye yaklaşımının taşıdığı özelliklere 1862 yılında III. Napolyon döneminde çıkarılan Genel Muhasebe Kararnamesi ile kavuşmuştur. 1875 Anayasası, meclisi, bütçenin tüm detaylarına müdahale etmeye yetkili kılmıştır. Bu dönemden sonra Fransa'da bütçe hakkına ilişkin uygulamada bazı istisnai sapmalar görülmekle birlikte 1946 Anayasasında yer alan "bütçeyi meclis onaylar" hükmü ile birlikte bütçe hakkı bakımından doğan boşluktan, modern bütçe anlayışına geri dönülmüştür.1953 yılında

yaşanan Poujade Hareketi yakınçağda Fransa'sında vergilemeye ilişkin bir diğer etkendir. Bu hareket dönemin mali, ekonomik, sosyal ve siyasal ortamının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Verginin toplanmasını fiili bir şekilde engellemek, meclis ve hükümet üzerinde baskı oluşturmak bu hareketin iki temel özelliğini oluşturmaktadır Fransa'da bütçe sistemi İngiltere'den daha geç gelişmekle birlikte, Kıta Avrupasını İngiltere'den daha fazla etkilemiş, Türk Bütçe Sisteminin oluşumuna da örnek olmuştur (Canbay ve Gerger,2012,169-170).

5. Almanya'da Bütçe Hakkının Gelişimi

"Magna Carta Libertatum" (Büyük Hürriyet Fermanı) ile birlikte "temsilsiz vergi olmayacağı" ilkesi gecikmeli de olsa zaman içinde tüm çağdaş anayasa hukuku içinde benimsenmiştir. Almanya köylüleriyle şehir haklı Mart 1525 tarihinde topluca mücadele ederek uygulamaya konulmasını istedikleri 12 maddelik bir program hazırlamışlardır. Bu programın 8.maddesinde tarh edilen vergilerden şikayetci olduklarını, bu nedenle senyörlerin vergiye tabi gelirleri inceleyerek adil vergi tarh edilmesini ve çalışanların aldıkları ücrete göre vergilendirilmesi gerekliliğini talep etmişlerdir. Diğer Kıta Avrupası ülkeleri gibi bir sosyal refah devleti olan Almanya'nın da, vergi adaletini eşitlik, özgürlük ve sosyal birlikteliği esas alan bir anayasal temel üzerine inşa ettiği gözlenmektedir. (Falay,1989:48-49 Aktaran: Can, 2004:68, Doğan,2018:18).

Ortaçağa rastlayan feodal dönemde Almanya'da, devlet harcamaları, devletin mülk gelirleri , resim ve harç benzeri vergilerle finanse edilmektedir.15. yy. dan itibaren Devletin artan masraflarını karşılayabilmek yeni gelir kaynaklarına başvurma zorunluluğu ortaya çıkmış ve Fransa'dakine benzer şekilde parlamento aracılığıyla halkın onayı alınarak vergileme yapılmaya başlanmıştır. Halkı temsilen yalnızca şövalye ve ruhban sınıfı gibi ayrıcalıklı sınıftan oluşan Genel Meclislerin (Landstande) onayı alınmak suretiyle vergi konulmaktaydı. bu meclislerde bulunmakla birlikte bu meclislerin vergi konusunda herhangi bir söz hakkına sahip değillerdi (Çataloluk, 2008:89,Bağlı, 2012:61).

Bu meclisler bugünkü anlamda meclis anlayışından uzak olsalar da ortaçağ boyunca (16-18. y.y.) temsili olarak da olsa varlıklarını sürdürdüler. 19.y.y. başlarında ilk kez Bavyera ve Saksonya eyaletlerinde halkın rızası alınmaksızın vergi alınmasına karşı oluşan tepkiler sonucunda milletvekillerinden oluşan Meclis (Landtag), vergi konusunda söz sahibi olmuştur. Böylelikle vergi hakkı millet meclisine devredilmiştir. Almanya'da bütçe hukukunun esasları ilk kez 1850 yılında Prusya Anayasası ile meşrutiyet idaresi yürürlüğe girmesi ile birlikte bütçe hakkının Mebusan ve Ayan Meclisleri tarafından kullanılmasına izni verilmiştir. 1862 yılında Prusya Mebusan Meclisi (Landtag Prussien)'nin hükümetin savunma

harcamalarını arttırma talebini red etmesinin ardından, Başbakan Bismarc bütçe tasarısını Mebusan Meclisinden geri çekerek Ayan Meclisi onayına sunmuştur. Kral Guillaume bu uygulamayı 1866'ya kadar sürmüşse de, daha sonra kendisi ve hükümet adına Meclisten özür dileyerek, bütçe hakkının 1850 Anayasası'ndaki hükümlere uygun olarak millet temsilcileri tarafından kullanılmasına başlanmıştır. Bu gelişmelere rağmen genel harcamalara ilişkin kararlar parlamentoda aynı açıklıkla yürütülememiştir. Bütçenin yapısı bugünkü uygulamalara benzerlik gösterse de genel olarak bütçenin açıklanması yetmekle birlikte, bütçeyi açıklayan kanunlar emredici olarak kaleme alınmaktaydı (Çataloluk 2008:90 ,Bağlı, 2012:61).

Özetle, tarihi süreçte bütçesinin gelişimi incelendiğinde Federal Alman ilk bütçe denemesi, 1689 yılında Prusya'da tüm mülk, gelir ve giderlerinin tek bir bütçe içerisinde yer aldığı gözlenmektedir. 1848 yılında İmparatorluk Anayasasında bütçe, ilk kez bir hukuki niteliğe sahip olmuş, I. Wilhelm döneminde ise meclisin kurulmasıyla beraber bütçe fikri resmi olarak kabul edilmiştir. 1871 Bismarck Anayasası'nda düzenlenen bütçe maddelerine ilişkin düzenlemeler, 1919 tarihli Weimar Anayasası'nda da varlığını sürdürmüştür. 1922 tarihinde Reich Bütçe Kanunu çıkarılarak anayasada yer alan bütçeye ilişkin maddeler güçlendirilerek bütçeye ilişkin maddeler daha teknik bir hal almıştır. 1969'daki bütçe reformuna kadar federal bütçe ve eyaletlerin (Länder) bütçeleri hazırlanırken temel olarak sistemli bütçe prensiplerini esas alan Prusya prensipleri ve 1922 tarihli Reich Bütçe Kodu'nun hükümlerin esas alınmıştır. Bütçenin esas amacı, eyaletlerin ihtiyacı olan fon gelirini elde etmektir Şeneri1983:20-22, Sakurai, 2004:60, Knörzer,2008:6, Sürel,1954:5 Aktaran ,Çiçek ve Sayın,2012:292)

6. ABD'de Bütçe Hakkı'nın Gelişimi

Eskiden İngiltere'nin büyük bir kolonisi olarak yönetilen Kuzey Amerika, İngilizler'in kendi parlamentolarında kararlaştırdıkları vergileri Amerikan kolonilerinden de toplamaktaydılar. Ancak kendi kendilerini idareye almış sömürge halkı bu durumdan rahatsız oluyor, bu vergilere karşı itiraz ve direnişler yaşanmasına sebep oluyordu. Amerika'nın bağımsızlık mücadelesi 1765 yılında İngiliz parlamentosunun kabul ettiği pul vergisi sebebiyle Amerikalı kolonistler, hem Pul Kanunu hem de Şeker Kanunu'na tepki koyarak, İngiliz mallarını boykot etmişlerdir. 1766'da Amerika'da "Pul Kanunu Kongre"sinde gazeteler, iş lisansları, kontratlar ve kanuni belgeler üzerindeki İngiliz vergileri protesto edilerek, Virginia eyaleti meclisinde itirazlar baş göstermiştir. Parlamento'da çıkarlarını korumak için hiçbir temsilciye sahip olmayan ve "Temsilsiz vergileme olmaz" (taxation without representation) ilkesi kendilerine uygulanmayan Amerikalı kolonistler, Amerikan devriminin ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahip olmakla birlikte, federal hükümet üzerindeki vergi sınırlamaları ABD anayasasında yer almıştır. Fakat daha sonraki yıllarda kağıt, boya, cam, kurşun ve çay

üzerine vergi koyan başka bir kanun çıkarıldı. Söz konusu kanunun oranı çok düşüktü ancak Amerikan halkı bu vergiyi "Bir vatandaş gibi vergi vermeye hazırız, fakat bir esir gibi asla" diyerek karşı çıkmışlardır.. Bu direnişe İngiliz ParlamentosundanLord Chatham "rızaları olmadıkça başkalarının cebinden paralarını almaya hakkımız yoktur" diyerek destek vererek, Amerikan halkının direnişini haklı bulmuştur. İngiliz parlamentosu 1770 yılında çay vergisi hariç diğer vergileri uygulamadan kaldırdı. Fakat Amerikan halkı için yeterli olmayan bu uygulamalar sonucunda 4 Temmuz 1776 yılında Amerikalılar bağımsızlıklarını ilan etti. Bu durum karşısında İngilizlerin 1778'de vergileri kaldırmasına rağmen savaşa engel olamadılar. Altı yıldan fazla süren savaştan sonra 1783 yılında Amerika'nın bağımsızlığı ve hükümranlık hakları İngilizler tarafından tanınarak, vergi koyma ve bütçe hakkı Amerikan halkını temsil eden meclislere geçmiştir (Vural ve Rakıcı, 2016:139, Bağlı, 2012:62, Canbay ve Gerger,2012:171, Günay,2006 :129).

Ağır ve temsilsiz olduğu düşünülen vergiye karşı gelişen isyanlar Amerika'nın bağımsızlığını kazanmasında önemli rol oynamaktadır. Bağımsızlık mücadelesinin ardından da vergiye karşı oluşan bu hassasiyet çeşitli defalar gündeme gelmiştir. İnsan Hakları Bildirgesi(26/08/1789)'nin 13. Maddesi'nde "Kamusal gereksinme ve yönetim giderleri için vergi ödeme zorunluluğu olduğu ve verginin bütün yurttaşlar arasında eşit olarak dağıtılması gerektiği"; 14. Maddesi'nde ise "Yurttaşların kamu giderlerine katılmanın zorunluluğunu saptamak ve katılmayı özgür iradeleriyle rıza göstermek, toplanan vergilerin nasıl kullanıldıklarını izlemek... haklarıdır" hükümleri yer almaktadır. Federal bütçe 1921 yılına kadar Kongre tarafından hazırlanmaktaydı ancak bu tarihten sonra bu görev başkana verilmiş ve bu dönemden sonra bütçe ve muhasebe kanunu da oluşturulmuştur. 1921 yılından önceki dönemde bütçeler kongrelerdeki komitelere gönderilmekteydi. Böylelikle, ilk kez federal yönetim bütçesinin başkan tarafından hazırlanıp kongreye gönderilerek, yönetim ve bütçe dairesinin hazırladığı bütçe tasarısın her yıl Şubat ayının ilk pazartesi günü Kongreye sunmaya başlanmıştır. Günümüzde Kıta Avrupası ülkelere göre ABD bütçe hakkının gelişiminin daha geç olmasına rağmen, ABD bütçe sistemi ve reformlar itibariyle dünyaya öncülük etme özelliğine sahiptir (Vural ve Rakıcı, 2016:139, Bağlı, 2012:62, Canbay ve Gerger,2012:171).

7.Osmanlı Devletinde Bütçe ve Hazine Sistemi

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1299-1923 dönemindeki kuruluşundan yıkılmasına kadar geçen 624 yıllık öyküsü hem çok uzun ve karmaşık, hem de farklı disiplinler açısından ilgi çekicidir. 13. Yüzyılın hâkim gücü Doğu Roma İmparatorluğuna komşularından biri olan Osmanlı Beyliğinin, Dünya tarihi açısından iki yüz yıl gibi kısa kabul edilebilecek bir süre sonunda Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında toprak sahibi olan bir büyük imparatorluğa dönüşmesi ilgi çekicidir. Çalışmamız kapsamında böylesi

uzun süre var olmuş bir imparatorluğun ekonomik, mali yapısı çerçevesinde bütçesini ele almak ve incelemek zor olabilir. Bu nedenle çalışmamızda Osmanlı mali yapısı hazine sistemi genel hatları ile ele alınacak ve daha sonrasında Tanzimat ile başlayan çağdaş bütçe uygulamasının adımları ele alınacaktır.

Oldukça büyük bir coğrafi alanda yüzyıllarca hüküm süren Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren etkileşim içinde olduğu dinsel gruplar İslam Coğrafyasına ait gruplar ve Türk aşiretlerdi. Osmanlının göçebe niteliği taşıyan bir sınır beyliği vasfından devlet düzenini tesis etmesi ve Bursa'nın Başkent ilan edilmesi Orhan Gazi dönemine denk gelmektedir. 1326-1359 yılları arasında geleneksel aşiret tarzı yönetim ve kurallar terkedilerek yerini bir devlette olması gereken idari, adli, mali, askeri teşkilatlar aracılığı ile devlet organlarının yapılandırılmasına bırakmıştır. Yine bu dönemde devlet teşkilatlanması içinde vezir atanmış, divan oluşturulmuş ve mali teşkilatlanma gerçekleştirilmiştir (Özçelik, 2018: Neşri,1987:156-157).

Gürsoy İslami esasa dayalı bu sistem içinde adına bütçe denilemese de belli başlı gelir kaynakları zekât, öşür, haraç ve cizye olan gelirlerin kullanım alanlarının da belli olduğunu bu nedenle de kuruluşundan itibaren bir hesap düzeninin olduğunu söyler. Buna örnek olarak da Osman Bey'in oğlu Orhan Gazi'ye vasiyetinde yer alan devletin hazinesinin dolu olması, gereksiz harcama yapılmaması ve gelir artırıcı önlemler alınması yönündeki tavsiyelerini göstermektedir (Gürsoy,1979:100).

Feyzioğlu ise (1981) Osmanlı'nın başlangıçta İslami kaynaklardan beslenen ve oradan aldığı kurumsal yapıların şeriata dayalı bir ekonomik ve mali sistem oluşturduğunu ve batıyla etkileşim artması sonucunda mali teşkilat ve kurumlarını geliştirdiğini ve yenilerini ilave ettiğini söylemektedir.. Anadolu'dan daha Batıya doğru genişleme süreci sonrasında bu etkileşim alanı Avrupa'ya doğru kaymıştır. Bunun sonucunda Batı türü kurumlara olan ilgi ve onlarla iletişim artmıştır (Feyzioğlu, 1981:25).

Devlet olmanın niteliklerini kazanma konusunda Çandarlı Kara Halil'in önemli bir mali araç olan mali araç olan akçe (gümüş sikke)'nin basımına öncülük etmesi Adalet ve taşra teşkilatlarının uzun yıllar boyunca temelini oluşturacak ilk Sancak beyi, Kadı ve Subaşı atamalarını gerçekleştirmesi ve Vakıf sisteminin tesisi oldukça nitelikli ve önemli adımlardır. Yine aynı dönemde Osmanlı düzenli ordusunun tesis edilerek "Yaya ve Müesellem" olarak gruplandırılması, deniz kuvvetlerini güçlendirmek amacıyla tersane yapılması, mali düzeni sağlamak için ticaret kanunu olarak niteleyebileceğimiz İhtisap Kanunnamesini çıkarıldığını görmekteyiz (Özçelik, 2014: 220-21, 342). Çandarlı Orhan Gazi'den sonra I. Murat döneminde de hizmet etmeye devam etmiştir. Çandarlı için, Karamanlı

Molla Rüstem ile beraber Osmanlı Maliye Teşkilatlanmasının temelini atmıştır demek çok da yanlış olmayacaktır.

Osmanlı maliyesi hazine (beyt-ül mal) esasına göre düzenlenmişti. Zaman içerisinde iç hazine (hazine-i hassa) Sultan'ın özel hazinesi ve genel devlet hazinesidir (hazine-i amire) olarak ayrıldı. Ancak devlet gelirinin tamamı devlet hazinesini içermiyordu. Ondalık ve tımarın yapıldığı Anadolu ve Rumeli illerinde çiftçiler tarafından ödenen hayvan vergileri sistemi uygulandığında doğrudan askeri ve yönetim hizmetlerine tahsis edilmekteydi. Günümüz bütçe sistemlerinde Ademi Tahsisat adı verilen bir kamu gelirin doğrudan kamu hizmetine tahsis edilmemesi ilkesinin uygulanmaması sonucunda Osmanlı gelirleri devlet hazinesi ile iller arasında paylaşılmaktaydı. İllerin harcamaları merkezi hazineden para aktarımı yapmadan doğrudan tahsis edilerek finanse edilmiştir.

Bu sisteme göre devlet geliri Hazine-i Amire'de toplanmış ve sultanın askerlerinin maaşları ve merkezi idarenin diğer harcamaları buradan karşılanmıştır. Bu hazine, gelir ve giderleriyle birlikte merkezi bütçeyi oluşturmuştur. Bu hazineden de Defterdar sorumlu olmuştur. İllerde ise kurulan " defterhane " (kayıt ofisi) aracılığıyla işlemler "Nişancı" aracılığıyla yürütülmekteydi. Hazine-i amire ile hiçbir bağlantı yoktu. İmtiyazlı iller yıllık vergilerini merkeze gönderirlerdi. Sultan I. Murad döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda tüm paraların muhasebe kayıtları hazine içi ve dışı işlemler detaylı ve titizlikle tutulmuştur (Öner,2008:3-4).

Bütçe hakkının tarihi gelişimine bakıldığında yönetim erkini elinde tutan ve o dönemin genel anlayışından kaynaklı olarak kutsallık atfedilen kraliyet ya da yürütme fonksiyonunu elde tutanlara karşı bir sınırlandırma ve eylem olarak ortaya çıkmıştır. Batılı ülkelerde bütçe hakkı bu haliyle Osmanlı Devletinden çok daha önceki dönemlerde ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti bütçe hakkının tanınması konusunda diğer Avrupalı devletlere göre oldukça uzun yıllar sonra harekete geçmiştir. Kuruluş yıllarında hesap düzenine ilişkin bahsettiğimiz bazı düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen bu gelişmelere rağmen bütçe hakkı açısından adımlar atılamamıştır. Geleneksel usuller kullanılmıştır.

Bu anlamda Bütçe hakkı gelişimi Batı dünyasında aşağıdan yukarı doğru oluşturulan bir baskı sonucunda elde edilmiştir. Halkın bu taleplerinin karşılık bulması sadece mali sistemi etkilememiştir. Kaynak kullanımının kurallarını köktenci şekilde değiştiren bu hak beraberinde demokrasilerinde gelişmesine katkı yapmıştır. Bu gelişim süreci Osmanlı Devleti'nde benzer bir seyir izlememiştir. İngiltere 13.yy, Fransa 14.yy, ABD 18.yy'da bütçe hakkını elde ederken Osmanlı'da bütçe hakkı 19. Yüzyılda elde edilmiştir.. Bütçe hakkı 1876 Anayasası ile kazanılmıştır. Batı dünyasının aksine bütçe hakkının doğuşu ve gelişimi yukarıdan aşağıya doğru, devlet yöneticilerinin

istek ve gayretleri ve dış baskılarla olmuştur. Osmanlı Devleti'nde bütçe hakkının elde edilmesinde dönemin ileri gelenleri kadar bürokrat ve siyasetçilerin de rolü olmuştur (Şener,1988:70,84; Çataololuk,2015; Ataç,1990:21; Çiçek ve Dikmen,2015:84).

8. Osmanlı'da Bütçe Hakkının Evreleri ve Gelişimi

Osmanlı hazine ve bütçe sisteminin gelişimini üç ayrı dönemde ele almak mümkündür. Birinci dönem tek merkezli hazine'nin olduğu dönemdir. Dış hazine veya Hazine-i Âmire denilen sisteminin uygulandığı dönem Osmanlı Devletinin 'Klasik Dönemi olarak adlandırılabilir. . İkinci dönem de köklü bir değişiklik görülür ve İrad-ı Cedid Hazinesi'nin 1793 yılında kurulmasıyla süreci ile başlayan ve daha çok askeri gereksinimler için oluşturulan çoklu hazine sisteminin uygulandığı dönemdir. Üçüncü dönem ise batı dünyasının etkisi kadar Osmanlının aydın, devlet adamı ve siyasetçilerinin de destekleriyle batı tarzı bir bütçe ve hazine sistemi arayışının olduğu dönemdir. Bu dönemde çoklu hazinelerin tek bir hazineye dönüştürüldüğü ve geleneksel mali politikaların terk edildiği 'Tanzimat/Reform Dönemi 'olarak adlandırılabilir (Özvar, 2009:217-218).

8.1. Klasik Dönem Osmanlı Maliyesi-Bütçe

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1793 yılına kadar geçen zaman aralığı pek çok tarihçi ve maliyeci tarafından "klasik mali dönem" olarak ifade edilmektedir. Bu sınıflandırmaya bizde katılmaktayız. Klasik dönemde mali sistem devletin gelir ve giderlerinin baş defterdar tarafından denetlendiği bir yapı vardır. Klasik dönemin mali yapısı merkez maliyesi, tımar sistemi ve vakıf sisteminden oluşmaktadır. Bütçe hazırlama görevi defterdarlara aitti ve padişaha sunulmaktaydı. Günümüzdeki anlamı ile buna "Bütçe" diyebilme şansına sahip değiliz. Bu belgeler modern anlamda bütçe sayılmazlar ancak devletin gelir ve giderlerini bir belgede göstermesi nedeniyle bütçe diye adlandırılmaktadır. Daha çok bu dönemde üretilen bu belgeye yılsonu gelir ve giderlerini gösteren bir "hesap özeti" olarak bakmak gerekir (Şahin,2013:854), (Sahillioğlu, 1985:416).

Bu özet İcmâl-i Vâridat ,"icmal-i Muhasebe" olarak adlandırıldı. Devletin sadece nakit gelirlerini ve giderlerini göstermekteydi.. Hazineye giren, yerinde tahsil edilen ve harcanan tutarları "muhsûb"'u veya "gelir – gideri ; "irâd-masraf"ı kapsamaktadır (Sahillioğlu, 1985:416; Şahin, 2013: 856). Gelir ve gider dengesinin sağlanmasında genellikle bir önceki yılın gerçekleşen bütçesi dikkate alınmıştır.

15. Yüzyıldan başlamak üzere bütçe uygulamalarında yıl sonundaki gelir ve giderlerini gösteren cetveller bulunmaktadır. Ancak bunlar tahmine dayanan ve bir sonraki yılın bütçesi niteliği taşımazlar. Kesin hesap niteliğindeki gelirlerdir. Bu dönemde tutulan "Muhasebe İcmal Defterleri" ya

da bütçeler, yalnızcamerkezi idare tarafından tutulmaz aynı zamanda geleneksel olarak devletin diğer kurumlarında uygulanmaktaydı (Genç, Özvar, 2006:197). 15. Yüzyıldan sonra çağdaş bir tahmine dayanan bir bütçe hazırlanıyor olmasa da Kesin Hesap Defterleri hazırlandığı tahmin edilmektedir (Şahin,2013: 856). 16. yüzyıla baktığımızda ise bütçele olarak nitelenen bu belgelerde ilgili mali dönemin sonunda çıkarılması geleneksel hal alan genel muhasebe cetvelleri bulunmaktadır (Barkan, 1960:1).

Klasik dönem bütçe hazırlanış tekniği yönünden iki ayrı döneme ayrılabilir. Birinci dönem olarak nitelediğimiz 15 ve 16. yüzyıllarda güneş yılı esasına göre bütçeler hazırlanmıştır. İkinci dönem olarak nitelediğimiz 17. ve 18. Yüzyıllarda ise bütçeler "ay yılı" esasına göre hazırlanmıştır. Her iki bütçede de geleceğe dönük önermeler ve tahminler yer almamaktadır. Sadece Merkezi idarenin gelir ve harcamalarını göstermekte ve Gelir Gider farkı hesaplanmaktadır. Gelir ve giderlerin düzenlenmesi 16.yy'da defterdarlıklara, bir sonraki yüzyılda maliye kalemlerine göre hazırlanmıştır. Bütçeler alt birimlerden gelen bilgilerin üst düzeyde toplanması ve değerlendirilmesi ile hazırlanmıştır. Klasik dönem bütçelerinde bu özellikler ön plana çıkmaktadır (Nakiboğlu, 2012: 2; Tabakoğlu, 1985: 18,185, Çiçek ve Dikmen,2015).

Dış Hazine, İç Hazine ve Tımar'dan oluşan geleneksel sistem uzun yıllar boyunca devam etmiştir. Tımar gelirleri toplandıkları yerlerdeki askeri vb giderlere giderlere doğrudan harcanıyor olması nedeniyle devletin merkezi bütçesi içerisinde yer almamaktadır. Bu alandaki kurumsallaşma 16. Yüzyılın sonunda sağlanmış ve merkezi hazine taşra teşkilatı veya taşrada ki bir şubesi şeklinde çalışan eyalet hazineleri veya başka bir deyişle taşra defterdarlıkları ile tımar-zeamet hesaplarını tutan tımar defterdarlıklarını oluşturmuştur. (Cezar, 1985: 924-928; Çakır, 2006: 167-176). Ancak 17. Yüzyılda kriz sonrasında gelir artırmak için bu yöntemi yeterli görmeyen merkezi idare bazı eyaletlerde hazineleri kaldırarak vergi toplama yetkisini bir anlamda özelleştirerek , imtiyaz tanıyarak iltizam yoluyla voyvodalara ve muhassıllara bırakmıştır. Askeri alandaki başarısızlıklar sonrasında Tımar gelirlerinde azalmalar ortaya çıkmıştır (Genç ve Özvar, 2006-C1: 19-21; Genç, 2006:61).

Tımar ve Vakıf sisteminden oluşan klasik dönem Osmanlı mali yapısında paylara baktığımızda sırasıyla %51 merkez maliyesi, %37, tımar sistemi ve %12 vakıf paylarını görmekteyiz. Merkez maliyesi devletin gelir ve giderlerini bütçeye Hazine-i Amire Kurumu aktarmaktadır. Bu kurumun içinde padişahın gelir ve giderlerini kapsayan iç hazine ile devletin gelir ve giderlerini kapsayan dış hazine büroları bulunmaktadır. Hazine-i Amire Kurumunun gelirlerinin %70'i merkezdeki ordunun masraflarında kullanılırken geriye kalan kısmı ise saray masraflarında kullanılmaktadır. Taşradaki askerlerin masrafları ise mali yapının diğer unsuru olan tımar

sistemi ile finanse edilmektedir. Tımarlı sipahi denilen bu askerlerin dirliklerinden elde edilen vergiler, merkezi Hazineye geçmeden aynı anda tahsil edilmektedir. Bir diğer unsur olan vakıflar ise her ne kadar dokunulmazlık özelliği olsa da mali yapı içinde çok önemli bir role sahiptir. Vakıfların İçindeki en önemli payı, sultan vakıfları almaktadır. Bu durumda vakıflardan sağlanan gelirin göz ardı edilmesi mümkün değildir. (Aydoğdu, 2021:70; Cezar, 1986:28-29; Arslanboğa,2012:1; Arslanboğa, 2013:76).

8.2. Çoklu Hazine ve Bütçe Sistemi

Osmanlı Devleti'nin 1793 yılına kadar tek bir devlet hazinesi bulunmaktaydı. Bu yıldan sonra özellikle artan askeri harcamalar nedeniyle ordu ve donanmayı güçlendirmek amacıyla yeni hazineler oluşturuldu. Böylece tek hazine sisteminden çoklu hazine sistemine geçilmiş oldu.

Osmanlı Devletinin tek hazine sisteminden çoklu hazineye geçişini bir planlı, programlı sistematik bir hareket olarak değerlendirmek mümkün değildir. Merkezi hazinenin yetersizlikleri askeri ve idari alanda artan kaynak ihtiyacı ve buna pratik ve hızlı çözüm arayışları sonucunda bir fiili durum oluşturulmuştur. Önce İrad-ı Cedid Hazinesi, ardından Zahire ile Tersane hazinelerinin kurulması sonucunda çoklu hazinenin ilk adımları atılmış oldu.

Osmanlı Devleti'nin tek hazine sisteminden çoklu hazineye geçişini bir planlı programlı sistematik bir hareket olarak değerlendirmek mümkün değildir. Merkezi hazinenin yetersizlikleri askeri ve idari alanda artan kaynak ihtiyacı ve buna pratik ve hızlı çözüm arayışları sonucunda bir fiili durum oluşturulmuştur. Önce İrad-ı Cedid Hazinesi, ardından Zahire ile Tersane hazinelerinin kurulması sonucunda çoklu hazinenin ilk adımları atılmış oldu.

İrad-ı Cedid Hazinesi, malikâne (1695) ve esham (1775) sistemlerini tasfiye edip, tımar sistemini tekrar merkezin kontrolüne almak amacıyla kurulmuştu. III.Selim tarafından kurulan bu hazineye aynı zamanda " Nizam-ı Cedid hazinesi" ismi de kullanılmaktaydı. III. Selim Avusturya ve Rusya'ya karşı gerçekleştirilen savaşlarda yeniçerilerin disiplinsiz davranışları ve etkisizlikleri nedeniyle yeni bir ordu kurulmasına karar verdi. Bu orduyu finanse edebilmek içinde kaynaklara ihtiyaç duyuldu. III. Selim'in 1793'te kurduğu "Nizam-ı Cedid" (Yeni Düzen) ordusunun harcamalarını finanse etmek ve gelir kaynaklarını etkin ve verimli yönetmek amacıyla . İrad-ı Cedid Hazinesi kuruldu.

Tersane, Baruthane, Tophane ile Topçu ve Lağımcı ocakları, Levent Çiftliği bostancıları ile Nizam-ı Cedid askerleri için olağan bütçe gelirlerinin dışında bir fon oluşturulması ve gelir kaynaklarının genel bütçeden ve Hazine-i Hassa'dan ayrılmasına karar verildi ve oluşturulan bu yeni hazineye İrad-ı Cedid adı verildi. II. Selim döneminde 1788-1789 tarihlerinde yaşanan kıtlık olayı sonrası Zahire Hazinesi, İstanbul şehrinin yeme, içme barınma

gibi konularda aksamalarını gidermek amacıyla oluşturulmuştur. Yine aynı dönemde oluşturulan Tersane Hazinesi ise 1793'e kadar Hazine-i Âmire tarafından karşılanmaktaydı. Yeni oluşturulan hazinenin kuruluşundan sonra buradan karşılanmaya devam eden Tersane harcamalarının artması sonucu Tersane Hazinesi oluşturulmuştur. Bu uygulamalar III.Selim'in iktidarı boyunca devam etti ve 1807 yılında Kabakçı Mustafa İsyanı III. Selim'in tahtan indirilmesi ile sonuçlandı. İrad-ı Cedid Hazinesindeki paralar Darphane-i Âmire hazinesine devredilerek bu uygulamaya son verildi. II. Mahmut döneminde oluşturulan ve taşrayı da kapsayan Mansure Ordusu ve bu ordunun gereksinimlerini karşılamak üzere kurulan Mansure Hazinesi benzer bir uygulama olarak gerçekleştirildi. (Yardımcı ve Ayvaz,2017:254; Cezar,1985: 928-932; Genç,2006:63-64).

II. Mahmud, güvenilir bir ordu ve merkezi yönetim yapısıyla ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmeyi planlıyordu. Döneminin başlarında yeniçeri ağını bir yana bırakarak, "Nizam-ı Cedid" 'e benzer "Sekban-ı Cedid" ocağını oluşturdu. Çağdaş askeri eğitim alan askerler aracılığıyla yeniçeri Ocağına da düzen verilmeye çalışılıyordu. Konumları sarsılan Yeniçerilerin ayaklanması sonucunda yenilik girişimleri durma noktasına geldi. Yeniçerilerin zorbalıklarını artırmıştı. Kamuoyu çeteleşmiş ocağın ıslah edilmesi konusunda

islahı ya da ortadan kaldırılması görüşünde birleşmişlerdi. At Meydanındaki yeniliklere karşı Yeniçerilerin 15 Haziran 1826'da başlattığı ayaklanma sonrası harekete geçen II.Mahmut isyanı bastırdı ve yayınladığı fermanla ocağın resmen kaldırıldığını ilan etti.

Hızlı bir şekilde çalışmalar tamamlanarak Temmuz 1826'da "Asakir-i Mansure-yi Muhammediye" adı ile çağdaş ülkelerin askeri kuruluşlarına benzer yeni bir ordu kuruldu. Organizasyon yapısı, hiyerarşisi, kıyafetleri, eğitimleri ise çağın gereklerine uygun planlanan modern bir kuruluş olarak düşünülmüştür (Çadırcı, 1988:1219). Bu ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere Mukataat veya sonraki adıyla Mansure Hazinesi oluşturulmuştur. Başdefterdâr bunları Hazine-i Âmire'nin diğer gelirlerine karıştırmadan yönetmekle, Asâkir-i Mansûre Nazırı da ona yardımcı olmakla görevlendirilmiştir. Bunun sonucu olarak hazine içinde yeni bir hazine oluşumuna gidilmiş 1827'de ayrı bir hazine haline getirilmiştir.

Alınan önlemler ve yeniliklerin beklenen sonuçları vermemesi üzerine eyaletlerde Redif Askeri adı altında bir ordu daha oluşturuldu. Yeniçerilerin eyaletlerden çekilmesi ve yerelde oluşan ve doldurulamayan boşluğu ortadan kaldırmak üzere dönemin eyalet askerlerine karşılık gelecek şekilde kuruluş açısından Asakir-i Mansure'ye benzeyen ancak işleyiş ve görev açısından değişik olan Redif Askeri ordusuna ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı içinde kaynak yaratmak gerekiyordu (Çadırcı, 1988 1219-20). Redif

ordusunun harcamalarının diğer mevcut hazine hesaplarıyla karıştırılmaması amacıyla, Redif-i Mansûre Zimmeti kurulmuştur. Askerlerin maaşları, elbise, silâh vb gereksinimleri için iki taksitte alınacak bir vergi konulmuştur.

8.3. Tanzimat Sonrası Dönem ve Çağdaş Bütçeye Geçiş

Tanzimat'ın ilanına kadar olan dönemde Osmanlı'da modern anlamda bir bütçeden söz etme olanağımız bulunmamaktadır. Bütçe sadece gelir ve gider cetveli olarak düşünüldüğünde Osmanlı'da devlet bütçesi 16. 17. Yüzyıllarda bir bütçeden bahsedilebilir. Ancak bu bütçe günümüz çağdaş bütçesinin çok uzağındadır. Tanzimat'a kadar hazinenin gelir ve giderlerini gösteren muhtasar tablolar gerçek bir bütçe olmayıp, o yıl fiilen hazineye giren ve çıkan tutarlarla tahsil edilip harcanan tutarların muhasebe defterlerinden çıkarılan özetlerden (hulasa, fezleke) oluşmasından ötürü son envanter ya da kesin hesap niteliği taşımaktadırlar (Sahillioğlu, 1967: 79-80). Bu belgeler için çağdaş anlamda bütçe belgesi dememiz mümkün değildir. Ancak diğer yandan devletin gelir ve giderlerini içeren bu belgelere daha ilkel anlamda bütçe isimlendirilmesi yapılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin ekonomik, askeri ve siyasi alanda alışılagelmiş durumundan geriye doğru gitmesi bürokrasi, aydınlar, askerler arasında kaygı ile karşılanmaktaydı. Bu anlamda Osmanlı yöneticileri XIX. yüzyılın ilk yarısında mevcut kurumların çağın gereklerine uygun şekilde yeniden Düzenlenmesi konusunda yoğun ikna gayreti içerisindeydiler. Özellikle ekonomik ve mali durumun karşı karşıya olduğu durum nedeniyle malî kurumların yeniden düzenlenmesi konusunda yaygın bir kanaat oluşmuştur.

Mali sistemin muhafazakâr ve yeniliklere kapalı olması mali gücü giderek zayıflatmaktaydı. Mali gücün zayıflaması ister istemez dikkatleri mali teşkilatın yeniden düzenlenmesi ve mevcut veya yeni vergilerin nasıl uygulanması konusunda çekmiştir. Bunun sonucunda da Tanzimat döneminde vergi ve mali teşkilat konuları reformlar içinde yerini almıştır (Aydoğdu,2021:70). Böylece Tanzimat Dönemi'nde resmi kurumlarda yeniden yapılanma başlamış ve mali alanda yapılan reformlar modern mali yapının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu bakımdan Tanzimat dönemi maliye tarihimizde ve Türk Bütçe Sisteminin oluşumunda önemli bir kilometre taşı olarak yerini almıştır.

Yaklaşık yarım yüzyıl sürecek çoklu hazine sisteminin yarattığı sakıncalar sonrasında süreç Maliye Bakanlığı'nın kurulması ve bu hazinelerin Maliye Hazinesi olarak birleştirilmesi ile son buldu. Böylelikle birlik ve genellik ilkelerine göre bir bütçe hazırlamak mümkün hale geldi. Tanzimat dönemi Kamu maliyesinde merkeziyetçilik anlayışının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Maliye Nezaretinin kurulmasının temelde iki amacı vardı. Bunlardan ilki belirli kamu harcamalarını finanse etmek amacıyla kurulan hazinelerin sayısal çokluğu nedeniyle ortaya çıkan bir dizi sorunu

ortadan kaldırmak ve devlet hesaplarına bir disiplin kazandırmaktı. İkincisi ise, taşrada vergi tarh, tevzi ve tahsil aşamalarının tek elden idare ve kontrole dilmesini sağlayarak bir yandan devlet gelirlerini artırmak diğer yandan yolsuzlukları önlemekti . Böylece taşra teşkilâtı merkezi maliye teşkilâtına bağlanmış oldu. Bunu defterdarlık teşkilatının yerini Maliye Nezareti'ne bırakması takip etti. Bakanlığın kurulması sonucunda eyaletlerin gelir giderleri merkezi bürokrasinin kontrolüne geçmiştir. Malî denetim ve organizasyon alanlarında merkeziyetçi yaklaşımlar güçlenmiştir. Tek hazine sisteminin uygulanması ile devletin ne kadar gelir toplanıp ne kadar harcama yapıldığı tek elden görülebiliyordu. Dolayısıyla tek hazine sistemi, bütçenin "birlik ilkesine" uygun biçimde hazırlanmasına zemin oluşturmuştur. Eski takvim dönemi yerini 365 günlü yeni takvime bırakmıştır. Bütçeyle ilgili ilk yasal düzenleme olan 1855 tarihli Hazine Bilançosu Düzenleme Kanununun onaylanması ile Maliye Bakanlığı'na bütçe hazırlamakla ve Muhasebe Kurulu nihai rakamları incelemekle yükümlü kılındı.

Tek hazine sisteminin gerçekleştirdiği en önemli yenilik 1846 yılından sonra modern anlamda tahmini bütçelerin hazırlanmaya başlanmasıdır. Modern bütçe sistemlerinde olduğu gibi; tahmini bütçeler 1846'dan sonra hazırlanmaya başlanmıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk batılı anlamda çağdaş bütçesinin hazırlanması 1863-1864 mali yılına gerçekleştirildi. Bütçenin modern bütçe tekniği ile hazırlanmasının ana nedeni ise bu konudaki yabancı yabancı devletler ve Osmanlı Devletinden alacaklı kurumların bu konudaki tavsiyeleri ve baskıları olmuştur (Ağar,2017:401; Erdoğan, 2008:1-2; Feyzioğlu, 1981:27; Şahin, 2013:854) Bu dönemde yaşanan gecikmelerin nedenlerinden biride bütçenin uygulanmasında ihtiyaç duyulan insan gücünün ve nitelikli personelin yetersiz oluşudur. Çünkü eski sistemin alışkanlarına sahip personellerin bütçenin hazırlanma, uygulanma ve denetleme aşamalarını yürütebilecek yetkinliğe gelmeleri zaman aldı (Varcan ve Çakır, 2000: 127).

Modern anlamda "bütçe hakkına" dayanılarak hazırlanan ilk bütçe ise 1909-10 yılı bütçesidir. Genel Muhasebe (Muhasebe-i Umumiye) yasası ile 1910 yılında bütçede "Safi Hasılat" yönteminden "Gayri Safi Hasılat" yöntemine geçilmiştir. Tüm gelir ve harcamaların devlet bütçesinde kayıt altına alınması sonucu ilk kez genellik İlkesine de uyulmuştur. (Sahillioğlu, 1967:1; Özvar,1999:151; Güran,2003: XIX, Akkuş,2013:150; Şener,2007:16)

Bu dönem Türk mali sistemi açısından bir dizi yeniliği içermektedir. Merkezi idarenin bütçesinin hazırlanmasına ilişkin kurallar, 1855 tarihli "Hazine-i Celile'nin Muvazene Defterinin Suret-i Tanzimine Dair Nizamname" ile düzenlenmiştir. Bütçe uygulama sonuçlarını gösteren kesin hesabın düzenlenmesi zorunluluğunu öngören ilk düzenleme , 1874 tarihli "Devlet-i Âliyenin Bütçe Nizamnamesi" ile gerçekleştirilmiştir. Bütçe hakkı ilk defa 1876 tarihli Kanun-i Esasi'ile tanınmıştır. Osmanlı Meclisi

buna uygun ilk kanunu 1877 mali yılında gerçekleştirmiştir. Bütçe hakkı gerçek anlamıyla ilk defa II. Meşrutiyet döneminde 1909 yılında kabul edilmiştir (Öner,2009:6; Çiçek ve Dikmen,2015:88)

Tanzimat Fermanı ile mali güç ile doğru orantılı vergi alınması, maaş sisteminin oluşturulması ve saray ve padişahın giderlerinin Maliye Hazinesi'ne dahil edilmesini önerir. Tanzimat Fermanı'nda bütçe kavram olarak yer almamış olsa da savunma ve diğer kamu hizmetlerinin yapılması için zorunlu giderlerin kanunlarla önceden sınırlandırılması ve tespit edilmesini önermektedir.(Şahin,2013:854). Diğer yandan Ferman vergisel anlamda mali tarihimiz açısından yapılan ilk düzenlemedir. Vergide adaletin sağlanacağını ve herkesten ödeme gücüne göre vergi alınacağını belirtmesi önemli bir detaydır. Verginin konulması ve toplanması konusunda kurallar getirmesi uzun yıllar boyunca halkın şikayetçi olduğu keyfi uygulanan iltizam usulünün değiştirilmesini, herkesin ödeme gücüne göre vergi ödemesini ve devlet harcamalarının bir yasayla belirlenmesini önermiştir. Bu maddeler bir bütün olarak devletin güven ve saygınlık kazanma arzusunun yansıması gözlenmektedir. Nihai ve en önemli sonuç 1215 Magna Carta ile başlayan hükümdarların, yönetenlerin vergilendirme gücünün kısıtlanması yönünde atılmış bir adımdır (Öz,2004; Çiçek ve Dikmen,2015:89; Feyzioğlu, 1981:27).

Bu yetki kısıtlaması ve düzenlemeler 1876 tarihli Anayasın ile daha sağlam temellere oturtulmuştur. Bütçe hakkı halkın seçilmiş temsilcilerinin de bulunduğu Meclis-i Umumi'ye verilmiştir. Bu durum bütçe hakkı anlamında en önemli gelişme olarak kabul edilebilir. 1876 Anayasası ile Kesin Hesap Kanunu Tasarısının Meclise sunulması ve devlet gelir ve harcamalarının işlemleri gerçekleştirenlerin iş ve işlemlerinin bağımsız bir kurum tarafından denetlenmesini öngörmüş ve bunun sonucunda Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) kurulmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde ise daha köklü adımlar atılmıştır. 1924 Anayasası kesin hesapların denetlenmesi, bütçe harcamalarının esasları, vergilerin yasalara dayanması konusunda çağdaş düzenlemeler yapmıştır.

1927 yılında 1050 sayılı yasayla yerel yönetimlerde Sayıştay denetimine tabi tutulmuştur. Yasa yer yer güncellenerek 2003 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 2003 yılında ise 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile yürürlükten kaldırılmış ve oldukça uzun bir dönem sonunda bütçe çerçeve kanun niteliğinde bir düzenlemeye sahip olmuştur (Narter,2012:44-45, Meriç 1993, Şener,1990).

9. Kaynakça

Ağar, Serkan. (2007) Geçmişten bugüne mali idare. TBB Dergisi, 73, 372-432.

Akkuş, Yakup. (2013). Osmanlı devlet ve vilayet bütçeleri (1840-1913) nasıl okunmalıdır? ODTÜ Gelişme Dergisi, 40 (Ağustos), 2013, 147-178

Aksoy, Şerafettin (1993) Kamu Bütçesi,Filiz Kitabevi, İstanbul

Arslanboğa, Kadir (2012). 1589-90 ile 1062-3 Mali Yıllarına Ait Osmanlı Devleti Bütçelerinin Oluşturulması ve İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aydoğdu, Seda (2021). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Devleti Maliyesi ve Dış Borçlanma. Management and Political Sciences Review, 3(1), 68-79.

Ataç, Engin. (Ed) (1990) Devlet Bütçesi, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayın no; 23, Eskişehir.

Barkan, Ömer Lütfi (1960), H. 954–955 (M.1547–1548) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi, İFM, C.19. S.1-4'den ayrı basım, Sermet Matbaası, İstanbul

Bağlı, Mehmet Selim (2012) "Teorik ve Tarihsel Açıdan Bütçe Hakkı" Yasama Dergisi, Sayı 20 sf.39-77

Başoğlu, Mehmet (2014) "İngiltere Parlamentosunda Bütçe Süreci" Yasama Dergisi Sayı: 28 sf. 30-65

Batırel, Ömer Faruk, Kamu Bütçesi, İstanbul, İ.İ.T.İ.A Nihad Sayar-Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, No:312/540, 1979.

Bulutoğlu, Kenan, Kamu Bütçesi Kamu Harcamaları Kamu Borçları, İstanbul, Batı Türkeli Yayıncılık, 2004.

Cezar, Yavuz. (1986). Osmanlı maliyesinde bunalım ve değişim dönemi (XVIII. yy'dan Tanzimat'a malî tarih). İstanbul: Alan Yayınevi.

Cezar, Yavuz. (1985). Tanzimat'a doğru Osmanlı maliyesi. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi içinde (C. IV, s. 924–933). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çadırcı, Musa (1988). Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839). Belleten, 51*(201)*, 1215-1240.

Çakır, Baki (2006), "Geleneksel Dönem Osmanlı Bütçe Gelirleri", Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler, C: 1, M. Genç ve E. Özvar (der.), Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, s. 167-195.

CaN, İsmail.(2004), "Almanya'da Devletin Yapısı ve Vergi Sisteminin Anayasal Temelleri", Maliye Dergisi, Sayı:145 sf.37-96

Canbay, Tülin ve Gerger, Güneş Çetin, "Batı'da Bütçe Hakkının Gelişiminin Toplumsal Yapının Değişimi Üzerindeki Etkileri", Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler, (ed. Prof. Dr. A. Kemal Çelebi), Ankara, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, 2012.

Carpenter, David (2018) "Magna Carta 1215: Its Social and Political Context" Magna Carta History, Context and Influence Ed. Lawrence Goldman School of Advanced Study University of London

Çataloluk, Cuma (2008) " Batı Toplumlarında Toplumsal Yapı Değişimleri ve Bütçe Hakkının Gelişimi" Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt :10 Sayı:2 sf.72-94

Çataloluk, C. (2015). Osmanlı Devlet Bütçesi. İtobiad: İnsan ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi , 4 (3).

Çiçek, Hüseyin Güçlü ve Sayın, Sibel Mutlucan (2012) "Federal Alman Bütçe Sistemi ve Bütçe Reform Çalışmaları" Maliye Dergisi Sayı 163 sf.290-315

Çiçek, Hüseyin Güçlü ve Dikmen, S. (2015). Osmanlı Devleti'nde bütçenin ve bütçe hakkının tarihsel gelişimi. . Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 11, Yıl 11, Sayı 2, Sh. 83-98

Demir, Murat ve Geyik,Osman (2018) " Historical Development of Budget Right Concept and Effective Use of Budget Right" Current Debates in Public Finance & Public Administration (Ed. Sevda MutluAkar ve Duygu Şenbel Eser) vol.27.s.8-20

Dicle, Atilla, Kamu Mali Yönetiminde Planlama-Programlama-Bütçeleme Sistemi (PPBS), Ankara, Balkan Basımevi ve Ciltevi, 1973.

Dileyici,Dilek ve Özkıvrak, Özlem (2010) "Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası" Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi Cilt 2 No 1 Sf.33-55

Doğan, Kadir Caner ve Şentürk, Suat Hayri (2017) " İngiltere'de On Yedinci Yüzyıl Devrimler Çağı ve Parlamentarizmin Gelişimi Doğrultusunda Bütçe Hakkı" Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 7 Sayı:14 sf.353-373

Doğan, İpek (2018) "Türkiye'de Performans Esaslı Bütçeleme : Sorular ve Öneriler" T.C Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Çorum

Eğilmez, Mahfi. (2016) Kamu Maliyesi, Remzi Yayınevi, İstanbul

Falay, Nihat (1989), Maliye Tarihi (Ders Notları), Filiz Kitabevi, İstanbul

Feyzioğlu, Bedi N. (1981), "Nazari, Tatbiki, Mukayeseli Bütçe, Filiz Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul.

Foster, Elizabeth Read (1974) "Petition and Petition of Right" Journal of British Studies Vol.14 No.1 pp. 21-45

Genç, Mehmet (2006), "Osmanlı Maliyesinde Mukataa Kavramı", Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler, C: 1, s. 57-64.

Genç, Mehmet ve Özvar, Erol (Ed.). (2006). Osmanlı maliyesi: kurumlar ve bütçeler. C. 1-2, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Giray, Filiz (2015) Maliye Tarihi, Ekin Yayınevi, Bursa

Goldman, Lawrence (2018) "Historic Anniversaries in British Public Life: Magna Carta 800/2015 in Perspective" Magna Carta History, Context and Influence Ed. Lawrence Goldman School of Advanced Study University of London

Gökbunar, Ali Rıza ve Uğur, Alparslan(2016) Sümerlerden Türkiye Cumhuriyeti'ne Maliye Tarihi, Beta Yayınevi, İstanbul

Gözler, Kemal (2009) "İngiltere'de Parlamento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı: Malî Hukukun Anayasa Hukukundan Eskiliği Üzerine Bir Deneme", Prof. Dr. Mualla Öncel'e Armağan", Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2009, c.I, s.365-374

Günay, Ayşe (2006) "Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Uygulanabilirliği" T.C Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Doktora Tezi

Güran, Tevfik (2003), Osmanlı Malî İstatistikleri: Bütçeler (1841-1918), DİE Tarihi İstatistikler Dizisi, C. 7, Ankara.

Güran, Tevfik (1989), Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861), Türk Tarih Kurumu Yay., XXV. Dizi-Sa. 8, Ankara.

Gürsoy, Bedri (1980). Kamusal Maliye-Bütçe. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 436.

Knorzer, T. (2008), "The Budget System of the Federal Republic of Germany", www.bundesfinanzministerium.de

Konukman ,Aziz (2015) " Türkiye'de Bütçe Hakkının Kullanımı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri" Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (1) s.23-65

Nakiboğlu, Aslıhan (2012). 20.Yüzyıla Girerken Osmanlı Bütçeleri: Bir Karşılaştırma. Akademik Bakış Dergisi, 31, 1-18.

Öner, Erdoğan (2005) Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare,

Maliye Bakanlığı APK Yayın No.2005 / 369, Ankara, 2005.

Öner, Erdoğan (2007). Osmanlı Bütçeleri (1864, 1869, 1877, 1880, 1897) Osmanlı Muvazene Defterleri. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2007/372.

Öner, Erdoğan (2008) Osmanlı İmparatorluğunda Bir Bütçe Üçlemesi: Tarhuncu Ahmet Paşa 1653 Tarihli. *12. Dünya Kongresi Muhasebe Tarihçileri.* İstanbul.

Öner, E. (2009). Osmanlı Devleti 1912 Yılı Hazine Genel Hesabi ve Kesin Hesap Kanunu Tasarısı. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2009/398.

Özvar Erol, "Rum Eyaletine Ait H. 1043-44/M. 1634-35 Tarihli "Bütçe"nin Tahlili" Osmanlı, C. III, Ankara 1999, s.150-157.

Özvar, E. (2009) "Finances and Fiscal Structure", Encyclopedia of The Ottoman Empire, G. Ágoston ve B. Masters (der.), Fact on File, NY, s. 217-218

Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu, Devlet Bütçesi Özeti, Ankara, M.T.K. Neşriyatı, 1969.

Mutluer, M.K., Öner, E. ve Kesik, A. (2005) Bütçe Hukuku, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul

Meriç, Metin (1993) "Osmanlı Bütçe Sistemi", Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.8, S. 1, Y. 1993, s. 226-247.

Narter, R. (2012). Anayasal Açıdan Bütçe Hakkı Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16(1-2), 35-52.

Neşri, Mehmet (1987) "Kitab-ı Cihannuma, Neşri Tarihi," Cilt 1, Haz. Faik Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen, Ankara, 1987, s.156-157.

Özçelik, İsmail (2014). Devlet-i'Aliyye'nin kamusal düzeni ve kurumları. Gazi Kitabevi.

Özçelik, İsmail (2018) Orhan Gazi Döneminin Âlim ve Mutasavvıfları Üzerine Bazı Değerlendirmeler. Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu 9-11 Mart 2018 Online Erişim: http://www.kocaelitarihisempozyumu.com/bildiriler5/39.pdf

Öz, Ersan (2004). Tarihi Perspektiften Osmanlı'da Vergi. Mevzuat Dergisi, Yıl 7 Sayı 84 Aralık 2004

Pehlivan, O. (2015) Devlet Bütçesi, Celepler Yayınevi, Trabzon

Şahin, Harun (2013). Osmanlı Bütçe Sisteminin Tekâmülü, 1839–1922. International Journal of Social Science, 6(2), 853–868

Sahillioğlu, H. (1967), "Sıvış Yılı Buhranları", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 27(1-2), 75-111

Sahillioğlu, H. (1985), "1524-1525 Osmanlı Bütçesi", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 41(1-4), 415-449.

Sakurai, K. (2004), "Analysis on Budget System", Goverment Auditing Review, March, 11, 55-64, http://www.jbaudit.go. jp/english/ exchange/pdf/e11d04.pdf

Sayar, Nihad S.(1970) Kamu Maliyesi II. Cilt Bütçe Prensipleri ve Tatbikatı, İstanbul, Sermet Matbaası,

Sürel, S. (1954), Federal Almanya Bütçe Hukukunun Ana Prensipleri, Yıldız Matbaası, Ankara

Şener, H. (1983), Federal Almanya Bütçe Sistemi, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını: 1983/251

Şener, Abdüllatif.(1988), ‚Osmanlı Bütçeleri ve Türkiye'de Bütçe hakkının Ortaya Çıkışında Cumhuriyet Öncesi Gelişmeler', Mülkiyeliler Birliği Dergisi, 99, Eylül, s. 70.

Şener, Abdüllatif (1990), "Tanzimat ve Osmanlı Maliyesi", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (2), 49-76;

Tabakoğlu, Ahmet (1985). Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi. İstanbul: Dergah Yayınları.

Tanilli, S. (2008). Uygarlık Tarihi, İstanbul: Alkım Yayınevi.

Toro, Francisco (2004) " Magna Carta and the Subtle Art of Chavista Budgeting"

Caracas chronicles 14 Eylül 2004 https://www.caracaschronicles. com/ 2004/09/14/ magna- carta-and-the-subtle-art-of-chavista-budgeting-2/

Tüğen, Kamil(1999) Devlet Bütçesi, 2. Baskı, Anadolu Yayınevi, İzmir

Uluatam ,Özhan (2001) Kamu Maliyesi, İmaj Yayınevi , Ankara

Varcan, Nezih. ve Çakır, Tufan. (2000). Maliye Tarihi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi

Yardımcı,M.E ve Ayvaz, Ednen (2017) Osmanlı Mali Sisteminde İrad-ı Cedid Hazinesi ve Muhasebe Kayıtları 1799-1800). Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 7 , 253-287.

Yılmaz, H. H. ve M. Y. Biçer (2010), "Parlamentonun Kamu Politikası Oluşturma ve Planlama Sürecindeki Konumunun Yeni Kamu Mali Yönetim Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", Yasama Dergisi, Sayı 1, s.45-84

www.insackongre.com
insackongre@gmail.com